

Vasko Simoniti

O SLOVENSKEM ZGODOVINOPISJU 1945–1990 ALI KAKO JE NA ZGODOVINOPISJE VPLIVALO STARANJE OBLASTI

Spremembe, ki so se zgodile v preteklih dveh letih v Sloveniji in še trajajo povsod na tleh bivše Jugoslavije, so prav tako usodne za vse politično in družbeno bitje, kot tiste spremembe, s katerimi so se srečevale generacije po koncu druge svetovne vojne. Prelomnost ali usodnost časa je seveda povezana s kakovostjo družbenega sistema, ki jo taka usodnost vzpostavi in zato je z njo nujno povezana ocena tistega časa, ki je odtekal pred določenim zlomom, vsaj za mnoge ljudi običajnega in mirnega življenja, za mnoge pa burnega in polnega negotovosti. Čas, ki ga začenjamo živeti danes, nas v marsičem postavlja v čas precej pred drugo svetovno vojno, saj gre za obnavljanje tistih družbenih mehanizmov, ki so nekdaj že bili in ki jih najenostavneje označimo z izrazom večstranskarski parlamentarni sistem. Dajati oceno nekega obdobja in z njim zvezanega t.im. marksističnega zgodovinopisja je lahko precej nelagodno, saj se tak pisec pravzaprav nehote postavlja v vlogo tistega, ki je dajal oceno po koncu druge svetovne vojne o predhodnem obdobju in z njim zvezanim t.im. meščanskim zgodovinopisjem. Navidez je interpret ujet v isto ideološko zanko kot njegov predhodnik, dejansko pa seveda ne, saj je danes v razpravo vključen tisti instrument mnogoplastne mnenjske svobode, ki je bil prej skoraj petdeset let odsoten. Pri pogledu na čas, ki je kot nekakšna logična pomota Zgodovine, močno zaznamoval tudi zgodovinopisje, tako ne gre za vrednotenje nekega normalnega razvoja, ki je bil odvisen samo od potence ali impotence normalne družbene ureditve zahodno evropskega tipa, kateri pač človek še ni našel boljšega nadomestila, ampak gre za vrednotenje nekega izrednega stanja, v katerem se je želelo oblikovati enak in enoten pogled na preteklost, sedanost in bodočnost.

Zgodovinopisje, kot družbeno pogojena znanost, je bilo v precejšnji meri odvisno od enoznačnega političnega sistema, kateremu pa je odtekal čas v povojnem obdobju, od leta 1945 do 1990, v skladu s potekom staranja človeškega življenja. Socialistična družbena ureditev, ki so ji brezprizivno vladali komunisti, je trajala v bivši Jugoslaviji petinštirideset let, udejanili pa so jo ljudje, večinoma rojeni v letih 1910 do 1920. Njihovo življenje se je iztekalo ali izteklo v letu 1990, ko so dosegli od sedemdeset do osemdeset let starosti.¹ S tako biološko predpostavko, si dovolimo naslednjo periodizacijo slovenske zgodovine po drugi svetovni vojni in v zvezi z njo opozorimo na razvoj slovenskega zgodovinopisja:

1945–1950

Ob koncu vojne prevzamejo oblast ljudje v povprečni starosti petindvajset do petintrideset let; pride do obračuna z nasprotniki partizanskega gibanja (množični poboji ustašev, četnikov, domobrancev) in do obračuna znotraj vladajoče elite (informburo); konča se z utrditvijo komunistične oblasti, opredelitvijo privilegijev ter nacionalizacijo privatne lastnine.

Prevlada ideologija novega enoznačnega družbenega sistema v šoli, vendar se uporabljajo bolj ali manj stari učbeniki; začetek inženirstva duš; čistke na univerzi; velike mladinske delovne akcije.

1950–1960

Razdelitev funkcij na celotni hierarhiji oblasti, prehod znotraj oblasti zagotavlja lojalnost in revolucionarna preteklost; »iznajdba« originalne poti v socializem – samoupravljanje.

Utrditev šolskega sistema na celotni vertikali od osnovne šole do univerze; reforme šolstva; čistke med intelektualci; velike mladinske delovne akcije.

¹ V Sovjetski zvezi je trajalo obdobje enoznačne politične realnosti nekaj več kot sedemdeset let. Življenje ji je za petinštirideset let podaljšala prav druga svetovna vojna, v kateri so si novi kadri pridobili takoiimenovano revolucionarno osnovo.

1960–1970

Poprava osebnega standarda na vseh ravneh oblasti; začetek zadolževanja v tujini in začetek delitve gospodarsko neustvarjenega; izbruhi nezadovoljstva za večjo individualizacijo narodov s primesmi nacionalizma, ki potekajo še po letu 1970.

Hud udarec šolstvu; ukinitve klasične gimnazije; čistke na univerzi; začetek velikega odliva možganov v tujino; ukinitve revije *Perspektive*.

1970–1975

Uvaja se »novi fevdalizem«: v strukturo oblasti sprejemajo nove, mlade ljudi brez revolucionarne preteklosti – vizionarje trenutka (karieriste); staranje elite se kaže tudi v gradnji velikih bolnišnic (kliničnih centrov); nova (jugoslovanska) ustava, ki naj bi zagotavljala večjo avtonomijo republik.

Čistke na univerzi, ukinitve študentske organizacije; začetek tako imenovanih svinčenih let (zapiranje pisateljev in drugih intelektualcev); v šole uvedba predmeta samoupravljanje s temelji marksizma; poplava doktoratov iz samoupravljanja, družbene lastnine in ustavne ureditve.

1975–1980

Vizionarji trenutka se uveljavljajo ob asistenci stare elite; gradnja največjih spomenikov; velikanske proslave; ogromno zadolževanje v tujini.

Demontaža izobraževalnega sistema, ki ukinja splošna temeljna znanja; ukinitve gimnazije in uveljavljanja t.i.m. usmerjenega izobraževanja; nadaljevanje t.i.m. svinčenih let; poplava doktoratov iz samoupravljanja, družbene lastnine in ustavne ureditve.

1980–1990

Stara elita fizično odмира; nova politična elita brez prave revolucionarne preteklosti skuša nadaljevati na revolucionarni tradiciji, nima nikakršnih vizij in je politično in gospodarsko popolnoma nesposobna; vizionarstvo trenutka pride do popolnega izraza; za vsako ceno se vizionarji trenutka oklepajo oblasti in z njo zvezanih privilegijev; izbruhi nezadovoljstva za večjo individualizacijo narodov s primesmi nacionalizma; država je nesposobna vračati dolgov; nezaupanje zahodnih upnikov; družbenopolitični sistem samoupravnega socializma umira; država sama sebe sparatizira.

Rezultati sistematičnega uničevanja šolskega sistema se pokažejo in se kažejo v zelo drastični obliki; oblast poskuša še z enim »usmerjenim« načrtovanjem znanosti – program do leta 2000, ki propade; ustanovitev Nove revije; izredno močna gibanja za demokracijo med intelektualci vseh generacij.

1990–1992

V Sloveniji prve po drugi svetovni vojni svobodne večstrankarske volitve; plebiscit za državno samostojnost Slovenije, proglasitev državne samostojnosti; Jugoslavija razpade; kratka in za Slovence nadvse uspešna vojna; vojna se prenese z vso bestialnostjo na Hrvaško in nato v Bosno in Hercegovino, kjer še traja; v Sloveniji bolj ali manj demokratičen »boj« za vzpostavitev političnega sistema zahodnoevropskega tipa (bistveni problem denacionalizacija in privatizacija).

Začne se preoblikovanje šolskega sistema na vsej vertikali od osnovne šole do univerze; spremembe še trajajo.

V tem obdobju, razdeljenem na biološke etape staranja tistih, ki so po drugi svetovni vojni prevzeli oblast in jo do svoje fizične in mentalne izčrpanosti zadržali, je oblikovalo svojo podobo tudi zgodovinopisje. Lahko se strinjamo z mislijo pesnika Jožeta Udoviča, ki je, subtilno zaznavajoč družbeno realnost, zapisal leta 1978 (ob višku moči in napuha oblasti), da so zgodovinarje »pustili še kar dovolj pri miru. Bili so še kar svobodni«, ker naj bi bile predvsem

druge veje družboslovnih znanosti veliko bolj »servisi za dnevno politiko, sociologija, politologija in deloma geografija«. ² V celotnem obdobju, od konca druge svetovne vojne pa vse do zloma socializma, zgodovinarjev res niso preganjali, jih metali iz univerze in inštitutov ali jih celo zapirali, saj se zgodovinarji praviloma niso politično izpostavljali: morda iz spoznanja o relativnosti zgodovinskega trajanja, ki nam veliko pove predvsem o neobstoynosti totalitarnih režimov v Evropi; nekateri zgodovinarji pa se niso izpostavljali iz konformizma, oziroma tudi zaradi povsem jasnega zgodovinopisno apologetskega stališča do režima. Zgodovinarji so bili tako res »še kar svobodni«, vendar pa jim je bilo njihovo delovno področje zelo natančno odmerjeno. V letih 1946–51 je bil namreč izoblikovan koncept zgodovinopisja, ki je v glavnem zamejil polje zgodovinskega raziskovanja.

Zgodovinar Bogo Grafenauer je v svoji razpravi, objavljeni leta 1947, ³ podal oceno predvojnega zgodovinopisja, ki je bilo »v veliki meri le odsev tujega, samo prenešenega koncepta, ne pa da bi zrastle iz domače problematike, ne da bi bila naša lastna, domača veda.« Opreديلil je tudi naloge, ki zgodovinopisje čakajo in ugotovil, da se bo moralo težišče dela slovenskih zgodovinarjev premakniti na gospodarski in družbeni razvoj, pri čemer bodo morali zgodovinarji uveljaviti metodo zgodovinskega materializma kot »prvi metodični prijem, ki prelaga težišče zgodovinskega razvoja v gospodarski in družbeni ustroj in s tem na široke ljudske množice«. Grafenauer se je v svojem tekstu, čeprav je v njem pristal na ideološke obrazce nove politične realnosti po koncu vojne, povsem jasno zavedal, da je bilo slovensko znanstveno zgodovinopisje takrat še razmeroma mlado (sedemdeset let) in je zato ponujal koncept, ki bi se pravzaprav precej logično razvil iz zgodovinopisja pred drugo svetovno vojno. V ospredju predvojnega, t.j. meščanskega zgodovinopisja, je bilo namreč raziskovanje zgodovinske problematike v zvezi s slovensko nacionalno usodo, socialnim in narodnim razvojem, nastajanje slovenskega narodno-političnega programa in narodno socialnega dozorevanja. Z vrsto fundamentalnih študij s področja gospodarske, socialne in politične zgodovine je bilo potrebno šele ustvariti temelje za bolj poglobljeno analizo slovenskega sveta kot celote. ⁴ Dve leti kasneje, 1948, je dopolnil Grafenauerjev koncept zgodovinar Milko Kos, ki je sprejemal koncept socialne in gospodarske zgodovine, hkrati pa se je popolnoma izognil vsaki politizaciji in ideološkosti ter opozarjal predvsem na stroko in njeno avtonomijo. ⁵

Vendar je tako oblikovan koncept zgodovinopisja, ki je že odgovarjal na določene zahteve povojnega časa in hkrati zagotavljal relativno avtonomno pozicijo raziskovanja, doživel še eno, toda precej usodno, dopolnitev. Leta 1951 je nastopil na zborovanju slovenskih zgodovinarjev Boris Zihlerl, takratni partijski ideolog. Zgodovinarjem je očital neoromantizem (preveliko zagledanost v zgodovino srednjega veka) in premajhno zanimanje zgodovinarjev za zgodovino ljudskih množic in posebej za vlogo delavskega razreda v slovenskem družbenem življenju. Zgodovinarji bi morali predvsem intenzivneje začeti: 1. delo na vprašanjih novejšega zgodovinskega razvoja, zlasti od srede 19. stoletja naprej; 2. obravnavati prelomna in revolucionarna obdobja v zgodovini slovenskega naroda; 3. raziskovati rast slovenskega kapitalizma; 4. novo, kritičnejšo obdelavo zgodovine kmečkih puntov; 5. raziskovati zgodovino slovenskega kmeta v 18. in 19. stoletju in njegovo notranjo diferenciacijo pod vplivom kapitalističnega razvoja; 6. obravnavati genezo družbenih sestavin slovenskega naroda v zadnjih dveh stoletjih; 7. obravnavati nastanek političnih strank in njihovega družbeno-razrednega bistva kot tudi zunanje politične orientacije posameznih družbenih plasti na Slovenskem v dobi Avstroogrške monarhije; 8. obravnavati zgodovino Slovencev v času med prvo in drugo svetovno vojno. ⁶

Zgodovinarji naj bi pri raziskovanju navedene problematike dosegli stopnjo največje objektivnosti, le če bodo zavezani »delavskemu razredu, kot prvemu razredu v zgodovini« in seveda, če bodo uporabljali dialektično metodo historičnega materializma, ki »omogoča

² Jože Udovič, Zapis v tišino — iz dnevnikov, Cankarjeva založba, Ljubljana 1992, str. 102.

³ Bogo Grafenauer, Problemi in naloge slovenskega zgodovinopisja v našem času, Zgodovinski časopis, 1–4, 1947, str. 11–30.

⁴ Peter Vodopivec, Poizkus opredelitve razvoja slovenskega zgodovinopisja z vidika odnosa zgodovina–ideologija, Problemi, 12, 1984, str. 6–9.

⁵ Milko Kos, O nekaterih nalogah slovenskega zgodovinopisja, Zgodovinski časopis, 2–3, 1948–1949, str. 135–143.

⁶ Boris Zihlerl, O nekaterih teoretičnih in praktičnih problemih slovenskega zgodovinopisja, Novi svet, 6, 1. knjiga, 1951, str. 451–495; glej tudi Bogo Grafenauer, Vprašanja sodobnega stanja slovenskega zgodovinopisja kot znanosti v sistemu izobraževanja v Sloveniji, Zgodovinski časopis, 36, 1982, str. 183–196.

nenehni progresivni razvoj zgodovinopisja in vsake druge družbene vede.«⁷ S tem je bilo predpisano pri nas marksistično zgodovinopisje, hkrati pa dokončno oblikovan koncept socialne in gospodarske zgodovine, ki je polje raziskovanja zgodovinarjev močno omejeval. Socialna zgodovina se je usmerila k raziskovanju nižjih socialnih slojev (podložnikov in delavcev), gospodarska, za katero je bil ustanovljen poseben institut (in konec petdesetih let premišljeno ukinjen), pa naj bi spremljala in raziskovala gospodarski proces, »v katerem se je rodil in odrasel nosilec slovenske bodočnosti, slovenski proletarijat,«⁸

Ta usmeritev naj bi dejansko uresničevala ideološko predpostavko o predestinaciji zatiranih v zgodovini, ki naj bi se žrtvovali za lepši in boljši (socialistični) jutri. Ideološki interpretacijski modeli, kot lahko povzamemo po sociologu Bracu Rotarju, so vselej teleološki: vsa zgodovinska dogajanja interpretirajo tako, kakor da nujno vodijo prav v določeno družbeno formo in nikamor drugam. Ideološke interpretacije zgodovine ne analizirajo in interpretirajo zgodovinskih situacij samih na sebi, ne zanima jih globalna struktura posameznih zgodovinskih situacij in spremembe v njej, temveč zgolj tisto, kar je mogoče uvrstiti v vzročen evolucijski ali drugačen teleološki niz, s katerimi se legalizira in utemeljuje družbena forma. Raziskovanje zgodovine naj bi torej služilo tistemu, ki je moral preko zgodovine izdelati legitimnost svoje oblasti, oziroma je v določeni interpretaciji zgodovine videl jamstvo za svoj privilegiran položaj v družbi.⁹ Problem t.i. marksističnega zgodovinopisja pri nas tako ni bil v njegovem metodološkem pristopu kot enem izmed možnih, ampak v tem, da se je t.i. marksistično zgodovinopisje razumelo in skušalo uveljaviti kot tisto, ki ne predpisuje samo en metodološki pristop, ampak predvsem onemogoča celovito obravnavo zgodovine.

V prvem obdobju po drugi svetovni vojni se še ni pretrgala kontinuiteta v zvezi s proučevanjem starejših obdobj zgodovine, ker je zgodovinopisje obvladovala še generacija pred drugo svetovno vojno izšolanih zgodovinarjev. Uveljavil se je sicer popolnoma koncept socialne in gospodarske zgodovine, vendar so v danem okviru zgodovinarji zadržali strokovno avtonomni položaj vse do danes.

Od šestdesetih let naprej, ko so začeli oblasti propadati tudi gospodarski projekti in reforme, pa se je začel vse hujši pritisk na oblikovanje zgodovinskega raziskovanja. Raziskovanje zgodovine starejših obdobj se je zanemarilo, izredno pa se je začelo favorizirati raziskovanje zgodovine po letu 1917. Medtem, ko se je število zgodovinarjev, ki so raziskovali obdobja starejše zgodovine, omejilo na vsega nekaj posameznikov, se je število raziskovalcev novejše dobe izredno in nesorazmerno povečalo, pri čemer se je vse bolj začel kazati prepoznavni znak ideološkosti. V odnosu politika-zgodovina so zgodovinsko polje novejše dobe omejevali predvsem: 1. avtoritativna moč politike; 2. teza politike o permanentni revoluciji, po kateri je oblast smatrala vsako kritično vrednotenje zgodovinskega dogajanja v najnovejši zgodovini (po letu 1917 in zlasti v času narodnoosvobodilnega boja med drugo svetovno vojno in neposredno po njej) v bistvu za kritično vrednotenje sedanjost in obratno, vsako kritično vrednotenje sedanjosti je veljalo za napad na »revolucionarne tradicije«; 3. nezmožnost uporabe arhivskega gradiva pod enakimi pogoji za vse možne raziskovalce, oziroma sploh popolno zaprtje določenega arhivskega gradiva; 4. časovna (ideološka) obremenjenost samih zgodovinarjev. Skoraj vsi zgodovinarji in tudi drugi številni amaterski proučevalci novejše in najnovejše zgodovine so bili člani zveze komunistov in kot taki zavezani tudi ideološkim obrazcem stranke, njeni disciplini in verjetno tudi slavni »komunistični samokritiki«. Teorija distance, ki jo zgodovinarji poznamo in priznavamo, ni bila upoštevana, zgodovina pa je dobila zaradi okrnjene javnosti zelo enosmerno podobo.¹⁰ Prav ideološka obremenjenost je preprečevala, da se naprimer zgodovinarji niso mogli lotiti obdelave socialistične stranke v celoti, ampak samo njenega levega krila, če omenimo samo en blag poizkus preboja iz okvirjev zgodovinskega polja novejše dobe.¹¹

⁷ Boris Zihertl, o.c.

⁸ Boris Zihertl, o.c.

⁹ Braco Rotar, O historiografiji (Aktualni problemi marksistične historiografije), Anthropos, 1–2, 1984, str. 25, 26.

¹⁰ O političnih elementih, ki so omejevali raziskovanje novejše zgodovine, Vasko Simoniti, Živi svet, Nova revija, 46–47, 1986, str. 343–346.

¹¹ Franc Rozman v intervjuju z Dušanom Nečakom: Slovensko zgodovinopisje tako in drugače, Borec, 6–7, 1985, str. 290–302.

Leta 1977 je zgodovinar Janko Pleterski, ki je bil v tesni povezanosti s politiko, zapisal ugotovitev, ki drži še danes: »Pristop, o katerem je govoril Zihlerl (leta 1951, op. V.S.), se je uveljavil na vsej črti.«¹² Dejansko je popolnoma prevladala zgodovina novejšega obdobja, katere so se lotevali številni, zlasti tudi nezgodovinarji, ki so poskrbeli za to, da so njihova dela hitro izšla in prejela tudi različne bogate nagrade.¹³ Medtem, ko so nekateri zgodovinarji v osemdesetih letih še kar naprej ponavljali tezo o marksističnem zgodovinopisju kot izredno kakovostnem, tako v metodološkem kot v konceptualnem smislu,¹⁴ pa so mlajši zgodovinarji vedno bolj spoznavali in opozarjali na dotedanji močno selektivni pogled na zgodovino, odpirali nova vprašanja ter terjali ponoven premislek o uveljavljenem zgodovinopisnem konceptu.¹⁵

Ta miren, popolnoma neuravnotežen in enostranski prenos zgodovinopisja na novejšo in najnovejšo obdobje pa je bil izvedljiv in izveden z vzporednim spreminjanjem raziskovalne in šolske politike. Razvoj zgodovinske znanosti je vsekakor bistveno odvisen prav od značaja pouka zgodovine v osnovni in srednji šoli. Z nenehnimi »reformami« in »reformami reform« je oblast dejansko izrivala zgodovino kot predmet iz učnih programov, tako da se je število ur, namenjenih v šolah zgodovini, stalno zmanjševalo. Vse seznanjanje z zgodovino v šoli je bilo namenjeno predvsem seznanjanju z delavskim gibanjem in narodnoosvobodilnim bojem v teku druge svetovne vojne, vse drugo pa je bilo v osnovni in srednji šoli le ideologiziran uvod v dogajanje po letu 1917 ali 1941. Zgodovinski način mišljenja, ki je ena izmed velikih pridobitev evropske kulture od 18. stoletja naprej, je bil v našem »revolucionarnem« svetu odsoten.¹⁶ Šlo je dejansko za poizkus oblikovanja nekakšne janičarske zavesti – oblikovanje ljudi brez preteklosti, oziroma za posredovanje spoznanja zgodovine, ki je pravzaprav antizgodovina. Če povzamemo zgodovinarja Mitterauerja, ki se naslanja na ugotovitev Nietzscheja, je šlo za vzpostavitev »monumentalne« zgodovine, ki naj bi bila nerefektirana identifikacija z dogodki in osebam iz preteklosti. Zgodovina naj bi tako služila kot instrumentalizacija za nastanek in krepitev »Mi-zavesti«.¹⁷

Kot osnovni in srednji šoli, seveda ni bilo prizanešeno tudi univerzitetnemu študiju. Od leta 1947 do 1985 je študij zgodovine na univerzi doživel sedem programskih sprememb, od katerih je bila reforma 1960 ena najbolj usodnih. Sprejet je bil sklep o odpravi latinščine in nemščine (temeljna jezika virov za zgodovino Slovencev) kot obveznih pomožnih predmetov, odpravljena je bila možnost študiranja samo enopredmetne zgodovine in uveden je bil dvostopenjski študij. Rezultat je bil predvsem v tem, da je bilo skoraj nemogoče usmerjati študente v študij starejših obdobj.¹⁸ Deset let je bilo za starejšo zgodovino skorajda popolnoma izgubljenih, kar navsezadnje kaže tudi, da je bila v desetletju 1960–1970 obranjena samo ena doktorska disertacija iz obdobja starejše zgodovine.¹⁹ Časovni lok študija zgodovine na uni-

¹² Janko Pleterski, Nekaj misli k vprašanju o marksizmu v našem zgodovinopisju (članek v knjigi Janka Pleterskega, Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, Založba Obzorja, Maribor 1981, str. 425); kot pomembno ugotovitev to zapiše tudi Bogo Grafenauer, Vprašanja sodobnega stanja slovenskega zgodovinopisja kot znanosti v sistemu izobraževanja v Sloveniji, Zgodovinski časopis, 36, 1982, str. 185.

¹³ Stane Granda v oceni knjige Slavke Ložar, Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini, Zgodovinski časopis, 46, 1992, str. 291.

¹⁴ Janko Pleterski, Različna pisanja zgodovine, Delo (Sobotna priloga), 21. februarja 1987, str. 23. Zanimivo je, da isti avtor leta 1990 kljub temu, da piše tudi o metodi zgodovinopisja, ne omenja več ne marksističnega zgodovinopisja, ne historičnega materializma, glej Janko Pleterski, Revizija zgodovine?, Sodobnost, 8–9, 1990, str. 750–755.

¹⁵ Peter Vodopivec leta 1980 (povzeto po prispevku Franceta Klopčiča v diskusiji Aktualni problemi marksistične historiografije), Anthropos, 1–2, 1984, str. 15; Sodobna zgodovinska zavest (članki-razmišljanja), Naši razgledi, pomlad-poletje 1983; Peter Vodopivec, Poizkus opredelitve razvoja slovenskega zgodovinopisja z vidika odnos zgodovina-ideologija, Problemi, 12, 1984, str. 6–9; Vasko Simoniti, Ali obstaja koncept slovenske zgodovine?, Problemi, 12, 1984, str. 10–12; v to sodi tudi prizadevanje zgodovinarke Jasne Fischer, da se preimenuje Inštitut za zgodovino delavskega gibanja zgolj v Inštitut za novejšo zgodovino, s čimer se je raziskovalno polje tega inštituta pozitivno razširilo.

¹⁶ Bogo Grafenauer, Vprašanje sodobnega stanja slovenskega zgodovinopisja v sistemu izobraževanja v Sloveniji, Zgodovinski časopis, 36, 1982, str. 183–196; Mirjana Gross, Zgodovina: ideologija in (ali) znanost, Borec, 10–11, 1985, str. 517–527; Bogo Grafenauer, Kako je z zgodovinsko vedo nasploh in kaj se godi z zgodovino pri Slovencih in o Slovencih?, Sodobnost 8–9, 1990, str. 732–744; o prizadevanjih zgodovinarjev in njihovih društev, da bi si zagotovili vsaj minimalni vpliv na oblikovanje učnih programov, glej Ignacij Voje, Uloga stručnih istorijskih društev v oblikovanju programa sadašnjeg usmerenog obrazovanja i u reformi »usmerjenog« obrazovanja istoričara na univerzitetu v knjigi Istoriografija, marksizam i obrazovanje, Beograd 1986, str. 206–219.

¹⁷ Michael Mitterauer, Jubileji in zgodovinska zavest, (članek v knjigi Vsi Tukididovi možje – sodobne teorije zgodovinopisja, Zbirka Krt, Ljubljana 1990, str. 179–196); glej tudi članek Vasko Simoniti, Historična (ne)zavest, Naši razgledi, 8. julija 1983.

¹⁸ Ignacij Voje, Ob sedemdesetletnici Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Zgodovinski časopis, 44, 1990, str. 603–611.

¹⁹ Bogo Grafenauer, Vprašanja sodobnega stanja . . . , Zgodovinski časopis, 36, 1982, str. 190.

verzi po vojni pokaže tudi, da je bilo treba cel čas oblikovati »originalne« pristope, ki dejansko niso omogočali konsistentne postavitve študijskega procesa. Skorajda vsaka generacija je študirala po drugačnem programu. Vodilni slovenski zgodovinar je leta 1969 dejal: »Bolj važne kakor vsi študijski sistemi pa so seveda osebnosti univerzitetnih učiteljev.«²⁰ Misel je seveda pravilna, ker daje prednost posamezniku pred sistemom, vendar pa ne smemo pozabiti, da sistem lahko omogoči enakomerni in skladen razvoj stroke.

Kakšen je rezultat slovenskega zgodovinopisja ob podanem pregledu, nam pokažejo že reprezentančne bibliografije, ki jih je izdajala Zveza zgodovinskih društev Jugoslavije vsakih deset let ob svetovnih kongresih zgodovinarjev.²¹ Za obdobja antike, srednjega veka in zgodnjega novega veka lahko ugotovimo, da so se z njimi ukvarjali le posamezniki, katerim sicer ne gre odrekati odličnosti, vendar pa bi v tem le stežka prepoznali široko zastavljeno stroko. Zaradi izredno majhnega števila zgodovinarjev za ta posamezna obdobja (antika, srednji in zgodnji novi vek) ostaja večina raziskovalne problematike nepokrite. Z nekaterimi stoletji kot na primer s 17. stoletjem, pa se ni ukvarjal skorajda nihče. Pri novejših obdobjih, zlasti 20. stoletja, pa je šlo za navidez povsem obraten proces. Tu se je zgostilo število raziskovalcev, ki naj bi pokrivali celotno zgodovinsko pahljačo obdobja. Vendar nam pregled pokaže, da je bilo raziskovanje skoncentrirano na delavskem gibanju, njegovi revolucionarnosti, sindikalnem gibanju, zgodovini komunistične partije ter seveda protifašističnem partizanskem boju itd. Raziskovalni proces je bil tudi tu usmerjen zelo enostransko. Možnost, ki se je ponujala s številom raziskovalcev, da bi se oblikovala stroka na področju 20. stoletja, je bila zapravljena.

Rezultat celotnega raziskovalnega polja zgodovine, ki je bil med posameznimi obdobji popolnoma neuravnotežen, tako glede števila raziskovalcev kot tudi tematike, ki so jo obravnavali, je praktično isti. Na področju starejše zgodovine smo prišli sicer tudi do potrebnih in dragocenih študij, ki jim ne gre odrekati, da so nastale kot plod velikega znanja in poznavanja razvoja svetovne historiografije,²² vendar ob strogo omejenem konceptu socialne in gospodarske zgodovine predstavljajo torzo, ne pa celovito obravnavanje zgodovine prostora, na katerem prebivajo Slovenci. Na področju novejše zgodovine pa se je nabrala izredno obsežna bibliografija (okoli 50.000 enot), vendar gre večinoma le za posamezne odlomke, interpretacije posameznih dogodkov, tudi zelo osebnih pogledov in večina znotraj okvira ideoloških shem.²³ Ko se danes oziramo na preteklih sedeminštirideset let slovenskega zgodovinopisja lahko ugotovimo, da je vendarle šlo za precej enostransko usmerjeno in kontrolirano zgodovinsko raziskovanje, v javnem življenju pa za nadzorovanje zgodovinskega spomina in bdenja nad njim. Čim starejši je postajal režim, tem bolj je želel omejiti preko šolskega sistema spoznanja o preteklosti, tem bolj je bil radikalen v uničevanju celotnega šolskega sistema. Šlo je za najboljše organizirano in sistematično ter nepretrgano sabotažo, ki naj bi pripeljala do skrajno omejenega in pohabljenega zgodovinskega spomina.

Če se ozremo še na zgodovinopisje v drugih republikah bivše Jugoslavije, bi lahko ugotovili podobno težnjo razvoja kot pri Slovencih, čeprav so bile zgodovinopisne podlage po posameznih republikah zelo različne. Edini prostor, ki je doživljal precej vsestransko zgodovinopisno osvetlitev, je bilo področje, kjer je do Napoleonovega vzpona konec 18. stoletja živel mala Dubrovniška republika (glej opombo 21). Sicer pa kaže na podobo nekdanje Jugoslavije tudi to, da so vsi veliki skupni projekti zgodovinarjev propadli. Obsežen načrt Zgodovine narodov Jugoslavije, ki je bil delno uresničen le v prvih dveh knjigah in je zaobjel zgodovino posameznih narodov do konca 18. stoletja, je že konec petdesetih let propadel. Zgodovinarji niso mogli uskladiti svojih pogledov na problematiko nacionalnih zgodovin, ozi-

²⁰ Citirano po članku navedenem pod opombo 18.

²¹ Dix années d'historiographie Yougoslave 1945–1955 (Redacteur en chef Jorjo Tadić, Beograd 1955; Historiographie Yougoslave 1955–1965 (Redacteur en chef Jorjo Tadić, Beograd 1965; The Historiography of Yugoslavia (Editor-in-Chief Dragoslav Janković, Beograd 1975; Slovenska historiografija 1975–1985, rokopis na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti (Zgodovinski inštitut Milka Kosa), Ljubljana.

²² Na tem mestu omenimo le obsežni knjigi: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev (zgodovina agrarnih panog), 1. zvezek, Agrarno gospodarstvo, SAZU, Ljubljana 1970; Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev (zgodovina agrarnih panog), 2. zvezek, Družbena razmerja in gibanja, SAZU, Ljubljana 1980.

²³ O številu bibliografskih enot Franc Rozman v intervjuju z Dušanom Nečakom: Slovensko zgodovinopisje tako in drugače, Borec, 6–7, 1985; Vladimir Kavčič, Pomen in možnosti sodobne zgodovinske publicistike, Delo (Književni listi), 1. februarja 1990.

roma nacionalne zgodovine in rešiti tudi številnih drugih vprašanj, ki se začnejo pojavljati od srede 19. stoletja, pa trajajo vse do danes.²⁴

Tudi pri izdaji Enciklopedije Jugoslavije so se pojavila močna nesoglasja pri oblikovanju posameznih gesel. Prva izdaja, ki je izšla v srbohrvaškem jeziku v letih 1958–1971, je še lahko premostila utišane probleme zaradi politične moči oblasti in tudi zaradi velike avtoritete glavnega urednika, pisatelja Miroslava Krleža. Pri drugi izdaji, ki je začela izhajati v jezikih jugoslovanskih narodov v letu 1980 (1. knjiga A-Bit), pa so se pojavljala huda strokovna nesoglasja že od prvega zvezka naprej (npr. pri geslu Albanci ali geslu crnogorski jezik itd.). Politika in politiki so v osemdesetih letih zgubljali moč vrhovnega razsodnika v znanosti, zelo so bila že zaostrena nacionalna nasprotja v Jugoslaviji, strokovni krogi in republiška uredništva enciklopedije pa so le stežka prihajali do enotnih stališč. Posamezni zvezki so izhajali počasi, dokončno pa je nedokončano delo popolnoma ugasnilo leta 1990 pri šestem zvezku v srbohrvaškem jeziku (6. knjiga Jap-Kat). O vseh teh problemih je bilo v desetletju izhajanje druge izdaje Enciklopedije Jugoslavije objavljeno izredno veliko člankov po vseh republikah nekdanje Jugoslavije.

Naloga slovenskih zgodovinarjev je, da oblikujejo širok, vseobsegajoč in celovit koncept zgodovine Slovencev kot dela evropske zgodovine. Šele ko je Zgodovina močna, se ne more zlorabljati, šele ko je Zgodovina svobodna, lahko služi svobodnemu človeku. Zato pa bo potrebno več stikov zgodovinarjev s tujino, več študija in več novih mladih moči ter več dela doma. Znanstveno polje zgodovine, ki so ga prav letos oblikovali zgodovinarji pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo, obeta, da bo razvoj šel v nakazani smeri. Upati je le, da bo demokratičen sistem, ki se postavlja danes v Republiki Sloveniji, obstojnejši od prejšnjega, v katerem sta bila predmet zgodovine v šolah in zgodovinska znanost odvisna od biološkega staranja politikov in njihovega enoznačnega razumevanja zgodovine.

²⁴ Zgodovina narodov Jugoslavije, 1. knjiga, do začetka 16. stoletja, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1953; Zgodovina narodov Jugoslavije, 2. knjiga, od začetka 16. stoletja do konca 18. stoletja, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1959.

Summary

ON THE SLOVENIAN HISTORIOGRAPHY (1945–1990) OR: HOW THE AUTHORITIES' AGING AFFECTED HISTORIOGRAPHY

Vasko Simoniti

Considering the time (1945–1990), which as a sort of a logical error has strongly marked all levels of the life, it is not about the evaluation of a normal development, which depended on potency or impotency of a normal social order of the West European type, but it is about the evaluation of a state of emergency, in which a unique and uniform consideration of the past, of the present and of the future was wanted to be achieved. In this period, which the author divides into biological aging of those, who took over the power in Slovenia after the Second World War and kept it till their physical and mental exhaustion, the Slovenian historiography got its concept as well.

In the years 1946–1951 a concept was made, which put the research field of historians within the frame of social and economic history with very clear contents determination. Social history oriented to researching of lower social strata (subjects and workers) and the economic history, however, should consider and research the economic process, »in which the bearer of the Slovene future was born and grew up, the Slovene proletariat«. The so-called marxist historiography was prescribed, for which wasn't characteristic only the tendency to put through one methodological approach, but most of all to prevent the complex treatment of history. Especially from the sixties, when economic projects and reform, made by the authorities, began to fail, stronger and stronger pressure on historical research formation began. Researching of older ages (antiquity, the Middle Ages and modern times) was more and more neglected and marginalized, whereas the history researching after 1917 was extraordinarily favored. The number of historians, researching the periods of older history, was limited to only a few individuals, whereas the number of contemporary history researches extraordinarily and unproportionately increased, whereby the symptom of ideological characteristics was more and more recognizable.

This quiet, totally unbalanced and one-sided transference of historiography to modern and the contemporary period was, however, performable and performed with parallel changing of research and school policy. With permanent »reforms« and »reforms of reforms« the authorities actually ousted the history as a subject from teaching programmes, so that the number of history lessons permanently diminished. Most of the lessons was meant to get better knowledge of labour movement, partisan movement etc., everything else, however, was only ideological basis for events after 1917 resp. 1941. University study wasn't spared either. In the years 1947–1985 the study of history reached seven programme changes, which resulted mostly in the fact that it practically wasn't possible to direct students to the studies of older periods. Due to extraordinary small number of historians for older periods thus the most of the research problematics has remained unresearched. The individuals cannot be refused distinction, however, one cannot recognize a wide concepted field for the ages of the antiquity, the Middle Ages and the modern time. With newer periods, especially the 20th century, the number of researchers has extraordinarily condensed, yet the researches were limited mostly to the labour movement, the history of the communist party and the antifascist struggle etc. The possibility, offering itself with the number of researchers, to concept the branch for the 20th century, was thus wasted.

Looking back to the past fortyseven years of the Slovene historiography we can state that it was about the pretty one-side directed and controlled historical researching, in public life, however, about the control of historical memory and watchfulness over it. The older grew the system, the more it wanted through the school system to limit the recognition referring to the past, the more it was radical at destroying the complete school system. It was about the best organized, systematic and permanent sabotage, which should lead to the utterly limited and crippled historical memory.

The author touches also the historiography in other republics of former Yugoslavia and states similar tendencies as in Slovenia inspite of different historiographical bases in individual republics. For the image of former Yugoslavia is also characteristic that all great common projects of historians failed (The History of Yugoslav Nations, second edition of Encyclopedia of Yugoslavia).

ARHEOLOŠKI VESTNIK

Osrednjò slovensko arheološko revijo izdajata Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in Slovenska akademija znanosti in umetnosti. V Arheološkem vestniku (AV) so objavljeni rezultati arheoloških raziskovanj na vzhodnoalpskem in zahodnobalkanskem prostoru. Predstavljena so najdišča in premične najdbe iz vseh arheoloških dob.

Preko 900 izvodov Arheološkega vestnika zamenjuje Biblioteka SAZU z ustanovami iz vsega sveta (akademijami, univerzami, arheološkimi inštituti, muzeji, spomeniškovarstvenimi zavodi), s čimer pridobi letno najmanj toliko izvodov dragocenih tujih znanstvenih publikacij, in sicer ne le arheoloških, ampak tudi zgodovinskih in umetnostnozgodovinskih.

Starejši letniki AV so večinoma že pošli, novejši pa lahko kupite v knjigarni Cankarjeve založbe v zgradbi Slovenske matice, Kongresni trg 8, Ljubljana. Cena letnika 42, 1991, ki je izšel v večjem formatu in trdi vezavi, znaša 1940 SIT.